

COMPARATIVE STUDY OF UZBEK AND TURKISH FAIRY TALES

Mirzayeva Gulmira Bahodirovna

Tashkent Yeosu Technical Institute

Mother Tongue and Children's Literature Teacher

ANNOTATION

"The East is full of wisdom," said Abdulla Aripov. Indeed, we are through what the peoples of the east really write, through the poems we tell we try to exhort someone. Fairy tales of Uzbek folklore have the same function. There are also fairy tale genres in a number of nations around the world. But in all fairy tales, spiritual integrity can be focused on different things. In Uzbek fairy tales, the main conclusion is "goodness".

Turkish fairy tales, which are brothers to Uzbeks, also try to do good for their students. In this article, the author describes in detail the Uzbek and Turkish fairy tales and the universal concept of "goodness" in them.

Keywords: fairy tale, genre, folklore, universal values, "Goodness."

INTRODUCTION

Ertaklarning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar va miflar hal qiluvchi rol o'ynagan. Ertaklarning mustaqil janr sifatida qaror topishi olam haqidagi ibtidoiy tushunchalar xayoliy shaklda ifodalangan davrlardan boshlangan. Chunki bu davrlarda aniq voqea va hodisalar, urug` va qabilalar turmushi bilan bog'liq miflar, an'anaviy urf-odatlar o'z kuchi va maishiy vazifasini yo'qotib, kishilar ongida g'aroyib narsa bo'lib anglashila boshlagan edi. Ertak motivlarining dastlabki namunalari ta'limiy-didaktik xarakterda bo'lib, keyinchalik ijtimoiy-maishiy mohiyat kasb etgan. Hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lib, xayoliy va hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik g'oya tashuvchi og'zaki hikoyalar ertak deyiladi. Ertaklar epik folklorning eng sermahsul janri. Dunyoning hamma qit'alarida, barcha xalqlarda ertaklar va uning xalq orasida tashib yurgan ertakchilari, uning nazariyachilari –ertakshunoslar bor. O'zbek ertakchiligi ham uzoq tarixga ega. «Dede qo'rqut» kitobidan buyon to XX asrning boshlarigacha yuzaga kelgan barcha adabiy, badiiy obidalarida, turli shaklda o'zbek xalqining qadimiy ertakchiligi, dostonchiligi, qissalari, afsonalari o'z izlarini qoldirgan Ertak so'zining qachondan beri aytilishini

aniq ko'rsatish qiyin bo'lsa-da, uning juda qadimdan borligi, xalq og'zaki ijodining ilk adabiy janrlaridan biri ekanligi ma'lum. So'zning lug'aviy ma'nosi - aytish, aytmoq, hikoya qilmoq ma'nosini bildiradi. M.Qoshg'ariy o'z «Devonu lug'otit turk» asarida turkiy xalqlarda uning «etuk» atamasi bilan yuritilganini qayd etadi. Unga ko'ra, etuk «biror voqeani og'zaki hikoya qilish»ni anglatadi

O'zbek ertaklarida yaxshilik tushunchasi keng qamrovli bo'lib, bolalardan tortib katta yoshli o'quvchilar uchun mo'ljallangan ushbu ertaklarning ma'noviy manzili bir xil – hammasi yaxshilikka yetaklaydi. Bu qahramonlar birda Zumrad, birda KenjaBotir yana birda esa chol obrazida namoyon bo'ladi. Ertaklarga faqat bolalar emas, balki Firdavsiy, Nizomiy, Navoiy, Gyote, Pushkin, Andersen kabi dahol mutafakkirlar, hatto Balzak va Lev Tolstoy kabi buyuk realistlar ham ishonishgan. Chunki ular ertaklar zamiridagi ulkan haqiqatni

anglashgan va o'zlari ham go'zal ertaklar to'qishgan. Firdavsiy dahosining mangu obidasi „Shohnoma“ dostonidagi g'aroyib ertak va afsonalar, Ahriman va Hurmuzd, zulmat va nur, yovuzlik va yaxshilik kuchlarining olishuvi, Jamshid saltanatida insonlarning devlar ustidan g'alaba qozonishi, Zahhok – Ajdaho saltanatida zulm kuchayib, adolat mahv etilishi, dunyodagi barcha jonli va jonsiz mavjudotning otasi – yarim odam va yarim ho'kiz qiyofali Sfmks – Kayumars ham uning avlodlari, Faridun, Turon va Piron avlodlarining qahramonliklari, Rustam, Suhrob, Siyovushlarning adolat va tinchlikni barqoror etish uchun kurashlari – bularning bari ertakka o'xshasa ham, minglab xalqlarning tili va dili, ijtimoiy ongi, teran shuuri va tafakkurining yuksak she'riy ifodasidir.

Turk xalq og'zaki ijodida ham ertaklar salmoqli o'rin egallaydi. Turk tilida ertak, masal deyilib, „Qomusi Usmoniya“da yozilishicha, odob va nasihatni anglatgan arabcha so'zdir Turkiy tillar bilimdoni Mahmud Qoshg'ariyning „Devonu lug'otit turk“ kitobida ertak so'zi yetuk shaklida berilib, biror voqeani hikoya qilishni bildiradi. XIX asrning 80-yillaridan turk ertaklari yozib olina boshlangan. Mazmunan rang-barang turk ertaklarini 4 guruhga ajratish mumkin:

1. Hayvonlar haqidagi ertaklar.
2. Sehrgarlik ertaklari.
3. Maishiy ertaklar.
4. Kalo'g'lon turkum ertaklari.

Hayvonlar haqidagi turk ertaklari xronologik jihatdan qadimiyroq va o'ziga xos xususiyatlarga ega. „Ayiqlik bilan tulki“, „Tulki bilan ilon“, „Kampir bilan tulki“ va boshqa ko'pgina hayvonlar to'g'risidagi ertaklarda har bir hayvon ma'lum bir ramziylikka ega bo'lib, spesifik mazmun tashiydi. Ko'pgina jahon xalqlari ertaklarida tulki ayyorlik ramzi bo'lib, deyarli salbiy obraz sifatida talqin qilinadi. Turk sehrgarlik ertaklarida ham ko'pincha ijobiy qahramonlar sifatida shohning kenja o'g'li yoki qizi, kambag'al chol, kampirning yolg'iz o'g'li, aqlfarosati bilan shohlik darajasiga yetgan cho'pon, bog'bon, o'tinchi farzandlari tasvirlanadi. Turkiyada ertaklar maddohlar tomonidan, ko'pincha esa ayol ertakchilar tomonidan aytilgan. Shuning uchun turk ertaklarida ayollar siyomosiga, ularning tasviriga alohida e'tibor beriladi. „Dev bobo“, „Quyosh qizi“, „Oltin arava“, „Pari qiz“ ertaklarida asosiy voqealar markazida ayollar turadi. Sehrgarlik ertaklarida voqealar umumiy qoidalar asosida rivojlanadi. Voqea sehrli hodisalar bilan boshlanadi, bosh qahramonlar o'z jasurliklari, aqlifarosati, uddaburonligi bilan gohida parilar, qushlar, hayvonlar, sehrgarlar yordamida turli to'siqlarni yengib o'tib murod maqsadlariga yetadilar. Ertaklar kirish, asosiy qism va ertak (xotima) so'ngidan iborat. Boshlama turk tilida tekerlama deyilib, bunda ertakchi tinglovchini o'zi aytmochi bo'layotgan voqealar olamiga olib kirishga harakat qiladi. Tekerlama so'z o'yinidan iborat, bunda bir-biriga mazmunan aloqador bo'lmagan so'zlar ma'lum tarzda qofiyalanib keladi va go'zal bir shakl yasaydi. Masalan: «Bir bor ekan, bir yo'q ekan. Zamon zamon ichida, igna somon ichida. Tuya dallol ekan, chivin sartarosh ekan, xo'roz imom ekan, onam qoshiqda, otam beshikda ekan. Men otamning beshigini ting'ir-ming'ir tebratar ekanman, otam tushdi beshikdan, chiqib ketdi eshikdan, Onam qisqichni oldi, otam kurakni oldi, menga eshik orqasidagi burchak qoldi... Onam yaxshi. Otam yaxshi,

qo'llaridan qutulsang undan yaxshi». Yoki boshqa bir ertak shunday tekerleme bilan boshlanadi. "Bir bormish, bir yo'kmish... Avval zamon ichida, igna s omon ichida...

Tuyalar dallol emish eski hammom ichida... hammomchining tosi yo'q, go'lahchining boltasi yo'q, qo'ltig'ida bo'g'chasi yo'q... handadir handa bir qo'tos va yetmish ikki tentak banda... Yedik, ichdik, tishimiz et ko'rmadi, barakat bersin otboqarga, bizga bir ot berdi to'riqdir deya, ot bizni bir tepib berdi nari tur deya...

Ertakdir buning oti, so'zlasang chiqar toti, kimki tinglamasa, kelsin cho'loq tarbiyachi..."

Turk ertaklarining manbalari haqida turlicha nazariyalar bo'lib, bu qarashlarni asosan uch guruhga jamlab, uch ilmiy maktab deb qarash mumkin. 1. Mifologik maktab. Bu nazariyaga ko'ra, ertaklar qadimgi afsonalarning parchalar holda qolgan va bizgacha yetib kelgan bo'laklaridir. 2. Antropologik maktab. Bu maktab vakillari

ayni bir ertaklarni rivojlanmagan xalqlar orasida ham borligini aytadi. Biror mifning ertak holiga kelish chegarasini keskin ko'rsatmaydi. 3. Adabiy maktab nazariyasiga ko'ra xalq ertaklarining kelib chiqishini Hindistondan izlaydi. Xalq ertaklarini bugungi kunda unutilgan bir qism qadimiy ohanglarning so'nggi izlari va alomatlari sifatida ko'radi. Ertaklar qaysi vaqtda yaratilganiga qarab, ozmi-ko'pmi zamon ruhini o'zida aks ettirgan. Muhimi bosh mezon adolat bo'lgan. Yaxshilik, ezgulik hamisha yovuzlik ustidan g'alaba qozongan. Ertaklar sinfiylikdan holi. Bir kambag'al nihoyatda boy bo'lib ketishi, yoki aksincha podsho bir bechora bo'lib qolishi mumkin. Ertaklarda bosh qahramon uchun bajara olmaydigan ish yo'q. Qahramonlar o'z idroki va majoziy obrazlar yordamida, albatta, maqsadlariga yetadilar. Turk ertaklaridagi asosiy tiplar jahon xalqlarida ko'p uchraydigan qahramonlardir. Turk xalq ertaklari tugallanmasi ham o'ziga xos. Ertak mazmunidan kelib chiqib yakun to'y-tomosha tasviri, otalar so'zi yoki tinglovchilar ruhiyatini ko'taruvchi adabiy parchalar bo'lishi mumkin. Ko'pincha ertakchilar o'z so'zlarini original shaklda tugatmoq, aytganlarining hayotga yaqinligini ko'rsatmoq uchun chiroyli yakun yasashga harakat qiladilar. Masalan: "To'ygga meni ham chaqirdilar. Bordim. Menga bir to'rva shirinliklar berdilar. Eshaginga yukladim. Eshagimning oyoqlari mumdan, ko'zlari shishadan edi. Qancha shoshilsam ham yetolmadim, quyosh chiqdi,

mum eridi, shishalar sindi. Shirinliklar tosh qotib qoldi". Yoki "Qirq kun, qirq kecha to'y bo'ldi. Ular yetmish murodga, biz chiqamiz ayvonga... Ko'kdan uch olma tushdi, biri sizga, biri ertak aytganga, biri menga". Ko'rinadiki, ertakchi nihoyatda so'zga chechan, so'z san'atkori bo'lishi kerak. Ziyo Ko'kalp quyidagi so'zlarni yozganda haqli edi. "Ertakchi o'z sohasida bir san'atkordir. Aytgan har so'zi o'z o'rnida qo'llanilgan. Bu kabi ertakchilarning bir kalimasini ham o'zgartirib bo'lmaydi". Og'zaki nutqning go'zal namunasi bo'lgan ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati juda muhim. Yoshlarni vatanparvarlik, ezgulik ruhida voyaga yetkazib, yaxshilikning yomonlik ustidan hamisha g'alaba qilishiga ishonch tug'dirishda folklarning hech bir janri ertak o'rnini bosa olmaydi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduqayumova Shaxnoza Abdufattoyevna O'zMU magistranti
2. Jahongirov G'. Bolalar ertaklari. -T.: Fan,2020
3. www.ziynet.uz.